

BALKANLAR ve İSLÂM

– BALKANLARDA İSLÂM DİNİ
ve KÜLTÜREL HAYAT–

Cilt: II

ISBN: 978-605-7619-80-8 (2. Cilt)

ISBN: 978-605-7619-78-5 (Takım)

Sertifika No: 17576

İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 27
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 96

Kitabın Adı

Balkanlar ve İslâm

Editörler

Abdullah Taha İMAMOĞLU İtir RRUGA,
Mehmet Fatih SOYSAL, Abdurrahim BİLİK

Sayfa tertibi

İsmail KURT

Kapak Tasarım

Halil YILMAZ

Baskı, Cilt

Matsis MatbaaHizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mh. Dr. AliDemirr Cd. No.: 51

Sefköy / İstanbul, Tel.: 0212 624 21 11

Sertifika: 40421

1. Basım

Haziran 2020 / 1000 adet basılmıştır.

İletişim:

Ensar Neşriyat Tic. A.Ş.

Düğmeciler Mah. Karasüleyman Tekke Sok. No: 7 Eyüpsultan / İstanbul

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 – Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarnesriyat.com.tr – siparis@ensarnesriyat.com.tr

BALKANLARIN SİRBİSTAN BÖLGESİNDEKİ İSLÂM VE İSLÂMÎ ESERLERİN AKİBETİ

Eyüp SALİH*

Giriş

II. Murad Sırbistan'da önemli yerleri ele geçirdi. İstanbul'un fethini takip eden yıllarda Fatih Sultan Mehmed, Sırbistan'a yönelik akınlarını hızlandırdı. 1459'da Smederevo'nun (Semendire) ele geçirilmesiyle Sırp Despotluğu ortadan kaldırıldı ve Sırbistan Osmanlı topraklarına katıldı. Belgrad ise Macarlar'ın idaresi altındaydı ve daha önce II. Murad döneminde olduğu gibi II. Mehmed tarafından da ele geçirilemedi¹.

Kanuni Sultan Süleyman komutasında Osmanlı ordusu 29 Ağustos 1521 tarihinde Belgrad (Beyaz şehir) fethedildi. Belgrad'ın fethi Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı çünkü Türk tehdidi artık Orta Avrupa'ya açılıyordu. Nitekim Belgrad bu tarihten itibaren Avrupa seferlerinde en önemli üs oldu ve Darü'l Cihad adını aldı. Belgrad, Semendire sancağının idari merkezi haline geldi.

Belgrad kısa zamanda büyüyor ve önemli bir merkez haline geliyor. Türk nüfusu artınca çok sayıda cami, medrese, tekke, han, kervansaray, hamam gibi yapılar da inşa ediliyor. Osmanlı idaresi altına geçen Belgrad'dan Avusturya – Macaristan vazgeçmiyor ve üç kez 1688-1690, 1717-1739 ve 1789-1791 yılları arasında Belgrad'ı idaresi altına almayı başarıyor.

* Araştırmacı – Gazeteci; saliheyup@hotmail. com.

¹ TDV İslam Ansiklopedisi İstanbul 2009, cilt 37, sayfa 121 – 126.

Evliya Çelebi 1660 yılında Belgrad'ı ziyaret ettiğinde camilerle ilgili şöyle yazmıştır: İkiyüzonyedi (217) mihrabdır. Ama Cuma namazı kılınır camileri bildireceğiz: Aşağı ve yukarı kaledeki Sultan Süleyman camileri, Ali Ahmed ağa camii, Zeynüddin aga camii, Bayram bey camii, Hasan bey camii, Turgut bey cami, Habil effendi camii, Hacı İbrahim camii, İbrahim Çelebi camii, Hacı Sadık camii, Kadri Ferhad bey camii, Hacı Nezir camii, Hasan ağa camii, Hacı Salili camii, Namazgâh camii, Emir Hasan ağa camii, Hacı Piri camii, Kosku bey camii, Türbe camii, Hacı Halil camii, Debbaghane camii, Abdülcabbar efendi camii, Fakir Hacı Ali camii, Kapucu camii, Cin ah ağa camii, İmaret camii, El hac Ali efendi camii,

Yukarı hisarda yedi adet mescitler. Altmış beş adet kargir bina, yetmiş adet kurşunla örtülü imaretler, sekiz adet medresesi, dokuz adet hadis öğretme yeri, ikiyüz yetmiş adet çocuk öğretme yeri, onyedi tekke, yirmi altı adet çeşme, altıyüz adet su sebilhanesi, altı adet kervansaray, yirmi bir adet tücar hanı, yedi hamam².

Osmanlı döneminde Belgrad'da var olan fakat sonradan yıkılmış tüm camilerden bazılarının isimleri şöyledir:

Eynehan Bey Camii

Belgrad'ı ziyaret eden seyyahlar bu camiin Belgrad camilerinden en büyüğü olarak ifade ederler. Cami Eynehan Bey tarafından 1585 yılında inşa edilmiştir. Avusturya'yla yürütülen savaşlarda hasar görmüştür. Bundan dolayı ismi Battal Camii olarak anılmıştır. Belgrad veziri Yusuf paşa Battal camiin onarımı için Sultandan aldığı fermanı 20.06.1836 tarihinde Knez Miloşu bilgilendirdiği halde camiin Sırp bölgesinde olduğu için izin vermemiştir. Camiin Sırp tarafından müze veya arşiv binası olarak kullanılma teklifleri de kabul görmeyerek cami yıkılmıştır ve yerine meclis binası inşa

² <http://www.tarihibilinci.com/konular/belgrat-kalesi-evliya-celebi-seyahatnamesinden.20542/>

edilmiştir. Camiinin dış görünüşü Avusturyalı Feliks Kanic'in 1860 yılında çizdiği bir resimden görülmektedir³.

Camiinin harebe halini K. N. Hristiç şöyle ifade ediyor: "Camiinin içi her tarafı çok kirli olan bir çöplüktü. Ana girişi kuzeyden kasaba tarafına gelmekteydi, ancak etrafındaki pencereler neredeyse yere çökmüş yalnız çerçeveleri duruyordu. Minarenin tepesi kesikti, binlerce serçe camiinin oyuklarında duruyor, akşamları ise yarasa sürüsü geçiyordu. Yıllarca toprak ve tozla örtülü çatı, dikenlerle ve çimlerle kaplıydı. Cami çatlaklarından küçük bir siyah dut ağacı bitmiş, etrafında kulaklarınızı sağır yapacak kadar serçeler uçuşuyordu"⁴.

Battal camii 15 x 15 metre büyüklüğünde ve 18 metre yüksekliğinde, 20 penceresi olduğu ifade ediliyor. Camiinin önünde kabristan, sol tarafında da mezbahane bulunduğu bilinmektedir.

Battal cami ilk olarak Avusturya'nın 1717 yılında Belgrad'a hucüm ettiği zamanda hasar görmüştür ve 1717 -1739 yıllarında depo olarak kullanılmıştır. Osmanlı'nın Belgrad'ı geri almasıyla onarım çalışmalarına rağmen eski ihtişamına kavuşamamıştır. 1789 yılında yine harabeye dönüşmüştür.

Osmanlı'nın bu topraklardan 1867 yılında gitmesiyle ve 1878 yılında verilen emir doğrultusunda bir kahvehane sahibi Pancalo 'nun 230 dukat karşılığında Ulahlar tarafından Battal camii yıkılmıştır⁵. Battal camiinin yıkılmasından uzun yıllar geçmesine rağmen Sırp basınında yer almağa devam ediyor.

04 Aralık 2017 tarihinde yayınlanan "Kahin Spasenije Cana Yovanoviç'in tahmini Kral Aleksandar Karacorceviç'i ciddi korkutmuştur" başlığı altındaki yazıda, Battal Camiinin bulunduğu yerde 1907 yılında temelleri atılan Ulusal Meclis

³ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. Str. 22-23

⁴ <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/beograd-koga-vise-nema?page=5848>

⁵ <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/beograd-koga-vise-nema?page=5848>

binası hakkında Spasenija Cana Yovanoviç'in ön görüşüne yer verilmiştir:

“1937 yılında günlük Vreme gazetesinde mimar Yovan İlkiç'in notlarına göre yayınlanan yazıda Spasenija Cana Yovanoviç (1848 – 1926) kendisine demiş ki: İyi bitmeyecek, vakfedilmiş bir yerde inşa ediyorsunuz, krala söyle sonuçsuz işten vazgeçsin. Şunu da eklemiş ki ne kendisi yani Yovan İlkiç, ne de o zamanın kralı Petar Karacorceviç, ne de mitropolit Dimitri binanın tamamlanmasına yetişemeyecekler.

Mimar İlkiç 1917, Kral Petar 1918 ve Mitropolit Dimitri 1930 yıllarında ölmüşlerdir. Kral Petar'ın yerine gelen Aleksandar inşaatı geciktirmesine rağmen 1934 yılında Paris suikastında öldürülmüştür. Milletvekilleri ancak 1936 yılında Meclis binasına girmiştir.⁶

Bazı gazetelerde Battal Camii gündeme getirilerek şu başlıklar altında yazılar yazılmıştır:

Ulusal Meclis binası lanetli yerde inşa edilmiştir.

Belgrad falcının kehaneti, Sırbistan'daki en önemli bina lanetli bir yerde bulunuyor.

Battal camii – bir zaman Belgrad'ın Aya Sofya'sı.

Yahya Paşa Camii

Camii, Yahya Paşa'nın oğlu Semendire sancakbeyi Mehmet Paşa tarafından 1548/49 yılında inşa edilmiştir. Camiinin yanında medrese, kervansaray ve imaret inşa etmiştir. Bundan dolayı cami İmaret Camii olarak da anılmaktadır. Avusturya'nın Belgrad'a girdiği ilk dönemde depo olarak kullanılmıştır. 1741 yılında gümrük gelirlerinden ve Hatipzade Yahya paşa vakfından cami onarılmıştır. 19. asırdan bu camii halk arasında Sincirli Camii olarak adlandırılmıştır. Cami kapısında davarların içeri girmemesi için asılan sincirlerden dolayı bu ismi aldığı yazılmıştır. Aynı zamanda minare etrafında kandiller için sarkıtılan sincirlerden dolayı da bu ismi

⁶ <http://www.vestinet.rs/info/predskazanje-gatare-spasenije-cane-jovanovic-zestoko-uplasilo-kralja-aleksandra-karadjordjevica>.

aldığı düşünülüyor. Cami önünde Belgrad müftüsü Abdür-rahim effendi ve müderris Müniri Belgrad'ı defnedilmiştir. Cami 1878 yılında yıkılmıştır⁷.

Ali Paşa (Şehitlik) Camii

Bu cami tüccar hacı Muhyiddin tarafından 1574/75 yılında inşa edilmiştir. Etrafında şehitler defnedildiği için Şehitlik Camii ismi kullanılmıştır. 1717-1739 yılları arasında Avusturya'nın Belgrad'ı aldığı dönemde bu cami katolik kilisesi olarak kullanılmıştır. 1740 yılında Osmanlı'nın Belgrad'ı yeniden almasıyla Ali paşa tarafından onarılmıştır. Macar mühendis Lupa Peter tarafından tuş kalemle resim edilmiştir⁸.

Turgut Bey (Kızlar ağa) Camii

16. yüzyılın başında 17. yüzyılın başlangıcında Turgut bey tarafından inşa edilen bir camidir. Diğer camiler gibi bu cami de 1688 yılında hasar görmüş, İkinci Avusturya döneminde 1717 -1724 yılları arasında askeri ihtiyaçlar için depo kulanıldıktan sonra 1724-1739 yılları arasında Katolik kilisesi olarak da kullanılmıştır. 1741 yılında Osmanlı'nın yeniden Belgrad'a hâkim olmasıyla Kızlar ağası Hacı Beşir ağa tarafından onarılmıştır. 1789 – 1791 yıllarında Fransiskanlar tarikatı kullanmış, 19. asırda ise minaresine bir çan takarak ortodoks kilisesine dönüştürülmüştür. 1813 yılından 1860 yılına kadar yine cami olarak kullanılmış ve 1878 yılında da yıkılmıştır⁹.

Sultan Mahmud Camii

Camii 1739 yılında Sultan Mahmud I. tarafında yaptırılmıştır. Cami yanında bir kütüphane bir de medrese inşa edilmiştir. Camiin yakınında Damad Ali Paşa türbesi, tekke, kabristan, vezir sarayı bulunurmuş. 1878 yılında camiin

⁷ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 27

⁸ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 29

⁹ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 30.

minaresi yıkılarak hastahane olarak kullanılmış. Cami 1895 yılında yıkılmıştır¹⁰.

Defterdar Camii

Cami 1582-1660 yılları arasında Hacı Pir isimli bir şahıs tarafından inşa edilmiştir. 1717-1739 yıllarında Avusturya'nın Belgrad'da hüküm sürdüğü dönemde cami depo olarak kullanılmıştır. 1862 yılında meydana gelen Çukur çeşme olaylarında camiye sığınan Türkler Sırlar tarafından öldürülmüştür. Öldürülenler arasında camii imamı da bulunmaktadır. Cami 1878 yılında yıkılmıştır¹¹.

Hasan Paşa Camii

Camii 1740 yılından sonra yeniçeri ağası seyid Hasan paşa tarafından inşa edilmiştir. Hasan paşa camiin yanında mektep, medrese, sebil, yedi dükan, bir fırın ve iki ev inşa etmiştir. 1743-1746 yıllarında vezir olan Hasan paşa inşa ettiği camii "büyük vezir camii" olarak da anılmaktadır. 1806 yılında hasar gören cami 1826 yılından sonra onarılmış fakat 1865 -1876 yılları arası minare yıkılmış ve Türkler kaleyi terkedince cami harabeye dönmüştür. 2. Dünya savaşında yanan camiin ne zaman yıkıldığı bilinmiyor.

Bayram Bey Camii

Kalenin Stanbol kapısı yanında 1557-1560 yılları arasında inşa edilen camiin yanında medrese, hamam ve imaret da inşa edilmiştir. Avusturya döneminde 1717-1739 yılları arası depo olarak kullanılmıştır. 1739 yılından sonra defterdar Hacı Mustafa Efendi Atıf zade tarafından onarıldığı için cami Atıf Zade Camii olarak da anılmaktadır. 1869 yılında camii yakınında bulunan halk tiyatro binasının ısınması için kullanılan camiin duvarları çıkan dumandan karardığı için camiin ismi de

¹⁰ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 31

¹¹ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 32.

Kara cami olmuş. Camii 1898-1901 yılları arası yıkılmıştır¹². Bayram Bey Camiin büyüklüğü 15.00 x 15.00 metredir¹³.

Habil Efendi Camii (Türbe Camii)

Cami Belgrad müftüsü olan Habil Efendi tarafından 17. asırda inşa edilmiş ve Habil efendi camii olarak da bilinmektedir. 2. Viyana kuşatmasının bozgunla sonuçlanması sonucu 1683 yılında idam edilen Kara Mustafa Paşa'nın gövdesi (Başı Edirne'ye gönderilmiş) cami avlusunda defnedildiği için ve kabir üzerine türbe inşa edildiğinden veya camiin minaresi yıkılıp yalnız kubbesiyle türbe şeklini alan cami Türbe camii olarak da adlandırılır. Avusturya döneminde 1717-1739 yılları arası cami askeri hastahane olarak kullanılmıştır. 1741 yılında ise defterdar Ahmed Efendi tarafından onarılmıştır. 1869 yılından sonra depo olarak kullanılmış ve 1875 yılında yıkılmıştır¹⁴. Vezir sarayının karşı tarafında ve Bayram Bey Camii yakınında bulunan Türbe Camii 11.00 x 11.00 metre büyüklüğündedir. Kubenin yüksekliği ise 16.00 metredir¹⁵.

Sultan Mustafa Camii

İlk önce 1560 yılında mescid olarak, 1572 yılında ise cami olarak inşa edilmiştir. 1688 yılında hasar gören cami 1691 yılında İbrahim Çelebi tarafından onarılmıştır. Cami 1717 yılına kadar Sultan Mustafa ve İbrahim Çelebi vakfından idare edilmiştir. Avusturya dönemi 1717-1739 arası depo olarak kullanılan cami 1739 yılından sonra yine camiye dönüştü-

¹² Svetlana Strugarevic, (Master rad) Džamije iz prošlosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 34.

¹³ Abdullah Talunčić, Turbe džamija u Beogradu, Most –časopis za obrazovanje, nauku i kulturu, Mostar- Bosna i Hercegovine, broj 192, novembar 2005.

¹⁴ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Džamije iz prošlosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 35.

¹⁵ Abdullah Talunčić, Turbe džamija u Beogradu, Most –časopis za obrazovanje, nauku i kulturu, Mostar- Bosna i Hercegovine, broj 192, novembar 2005.

rülmüştür. Cami Hacı Ali, Arasta, Bit Pazar, Hünkâr isimleriyle de kullanılmıştır¹⁶.

Lazoğlu Camii

Cami 1548-1560 yılları arasında inşa edilmiş, Farklı dönemlerde hasar gören cami İslâmı Kabul eden Belgrad'lı Lazareviç (Lazoğlu) tarafından onarılmıştır. 1863-1867 yılları arasında yıkılmıştır¹⁷.

Laz Hacı Mahmud Camii

Osmanlı döneminin en yeni camisi olarak ifade edilen cami, Laz Hacı Mahmud vakfiyesinde 1878 yılında ismi geçtiği için o dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. 1789 yılındaki Belgrad şehir planlamasında camiin yeri "yeni mahalle camii" olarak işaretlenmiştir. Camiin Stanbol kapısının yanında olduğu tespit edilmiştir. 1789 yılında yürütülen savaş esnasında hasar gören camii 1865-1867 yılları arasında yıkıldığı hesap ediliyor¹⁸.

Yukarı Şehirde Süleyman Camii

Belgrad'ta Osmanlı döneminde Sultan Süleyman'a ait üç cami bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü ve en güzeli Kalemegdan'ın Defterdar kapısının sağında ve Sokollu Mehmet Paşa çeşmesinin üst kısmında bulunurmuş. Sultan camii olarak tanınan camii Evliya Çelebi, Hacı Kalfa ve diğer seyyahlar bu camiden söz ederler. Bulunduğu yerin kesin olarak bilinmemesi yanı sıra ne zaman yıkıldığı da kesin olarak bilinmemektedir¹⁹. Evliya Çelebi:

"Sultan Süleyman Han Camii kurşunludur. Süleyman Han Camii vardır ki, mavi kurşun ile örtülü bir nurlu cami olup,

¹⁶ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 36

¹⁷ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 37.

¹⁸ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 38.

¹⁹ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 39

bir nazik, yüksek minaresi vardır ki, güya hilali sihirdir. Hatta üstad Mimar Sinan, bu ibret verici minaret hakkında buyurmuşlar ki: Alman diyarında Macar payitahti olan Belgrad'ta bu minaret ile ustalığımı gösterdim. Büyük hünerdir ki, diğer usta yapıcılar böyle bir sanat minareyi ahşabdan yapabilsinler! Ta bu derece yüksek gülbanki Muhammedi yeridir"²⁰.

Sava'da Sultan Camii (Şerif Camii – Liman camii):

Sultan camiinden ilk olarak 1560 yılında söz edilir. Ondan sonraki dönemde bu camiden söz edilmese de farklı dönemlerde farklı isimlerle anılmaktadır. Bazı Sırp yazarlar tarafından 1862 yılında Çukur çeşme olaylarıyla bağlantılı limanda bulunan bu camii Liman Camii olarak isimlendirilmiştir. Türk askeri tarafından vurulan bir sırp çocuğundan dolayı Belgrad'ta Sırlar ve Türkler arasında çatışma yaşanmıştır. Türklerin çoğu kale içinde sığınırken, birçoğu Sırlar'la iyi geçindiklerine güvenerek evlerinde kalmıştır. Çatışmalar hızlanınca Türkler'den bir kısmı Liman camiine sığınmıştır. Sırların Camii yıkmaya ve yakmaya girişimleri başarısız olunca (camii taştan yapıldığı için) cami çevresinde ateş yakarak boğulmalarını istemişler. Rüzgâr ters yönde esince başarısız olmuşlar. Gecenin geç saatlerinde bazı yaşlı Sırp tüccarlar cami içindeki Türkleri çıkararak kayıklarla Sava nehri üzerinden kaleye ulaşmalarını sağlamışlar²¹.

Liman camii, bugünkü Branko köprüsünü Sava nehrin sağ tarafında taşıyan sütünün yerinde olduğu söylenmektedir. İlk olarak bu yerde 1934 yılında Kral Aleksandar köprüsü inşa edildiğinde camii kalıntılarından sütün için malzeme olarak kullanılmış²².

²⁰ Seyit Ali Kahraman, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 05 (1-2) kitap, İstanbul 2017.

²¹ Divna Dzuric – Zamolo, Prilog poznavanju Beogradskih dzamija, Beograd 1964-1965, str. 131-132.

²² Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 41.

“Belgrad hikâyeleri: Liman Camiinde insanlık kazandı” başlığı altındaki yazıda ilk önce Liman Camii ile ilgili Kronikçi yazar Nikola Traykoviç’in şu sözlerine yer verilir: cami sert granit taşlardan yapılmış, yüksek minaresi, kapı ve pencereleri dövme demirdendir”.

Traykoviç devamında Liman camiinde 1862 yılında yaşanan bir olayı gündeme getirerek şöyle yazıyor: “Bir Türk bir Sırp çocuğunu öldürüyor. Bu olay bütün kasabanın ayağa kalkmasının tetikçisiydi ve yüzyıllarca Osmanlı zulmüne bir isyan başladı. Herkes silaha yapıştı ve ciddi çatışmalar başladı. Belgrad Türkleri tehlikenin farkına vararak aileleriyle kaleye sığındılar. Fakat Sırp’lara karşı en sakin ve dikkatli olanların bir kısmı kaleye yetişemeyip komşularının merhametine veya acımasızlığına kaldılar. Onlar Yerlilerdi. Son anda Liman camiine sığınarak içeriye girdiler”.

Yazının devamında Türkler ve Sırlar arasında ciddi çatışmanın yapıldığını, yollarda büyük bir öfkenin var olduğunu, yolda karşılaşacağı her bir Türk’ten intikam almak istediklerini dile getirir. Liman camiine yanıcı malzeme, katran ve ot getirilir. Yakılarak camii içinde olanların ya teslim olmalarını sağlamak ya da dumandan boğulmaları amaçlanmıştır. Bir anda Sırlar kapının bir bölümünü yıkmışlar, fakat açıklıktan Türkler ateş açarak saldırıyı önlemişler. Camii taştan olduğu için ateşin etkisi olmamış bir de esen rüzgâr, dumanı geri tepmiş ve saldırı başarısız olmuştur.

Gece basmış ve durumda bir değişme olmuş. “Daha ayık yaşlı insanlar o gece sakin bir halde düşünürler ve şu anda kadınlarla, çocuklarla kapalı bir camide tuttukları ve yok etmek istedikleri o insanların, kendi komşularının onlara yaptıkları iyiliklerini hatırladılar”. Akıl hâkim oldu, geceyleyin camiye giderek yerlilerle anlaşma yapmışlar. Camide bulunanlar memnuniyetle karşılamışlar ve çatışmalar barışçıl yolla sona ermiş. Bu olaydan sonra Türkler Belgrad’ı terketmeye başlamıştır²³.

²³ Zoran Nikolić, Beogradske price: Na Liman dzmiji pobedila – ljudskost, Vecernje novosti 28 Novembar 2018.

Sırp başkentinin sakinleri, yüz yıllık Branko köprüsünün lanetli efsanesini sürdürüyor. O kadar karanlık, güçlü ve uğursuz bir durumdur ki, bir asır boyunca Branko köprüsü siyah kaderleri ve ölümü kendine çekmektedir. Resmi istatistikler, her yıl yaklaşık 40 kişinin bu inşaattan atlayarak intihar ettiğini veya intihara teşebbüs ettiğini söylüyor ve en ünlü vaka 26 Mart 1984'te gerçekleşti. O zaman en ünlü Yugoslavya yazarlarından biri olan Branko Ćopić bu yerde kendi hayatını aldı.

1862 yılındaki olaylarda Liman Camii ile ilgili ikinci defa camiin ateşe verildiği ve içinde bulunan tüm Türklerin canlı yandığı belirtiliyor. İnanıldığı gibi bu kurbanların ruhları Branko köprüsünün lanetlenmesinin nedenidir.

Lanetin sır sonu var mı?

Branko köprüsünün kaderi efsanesinin koruyucuları, lanetliğin kalkacağını veya ne zaman olacağını düşünmektedirler.

Bazıları bunun bir sonu olmayacağına inanıyor. Söyledikleri gibi, ruhlar öbür dünyada onlara güven veren tek yerlerden uzaklaştırıldılar ve bu yüzden asla sakinleşmeyecekler. Ancak diğerleri, Liman camiinin yakılmasının toplam kurbanlarının bilinmemekle birlikte, köprü üç kat daha fazla can aldığı anda, ruhların sakinleşeceğini söylüyorlar²⁴.

Liman camii gündemden düşmeyerek farklı başlıklar altında yazılar yazılmaktadır:

Hangi sırrı gizler taşıyıcı Branko köprüsünün sütunu: talihsiz bir kader ya da lanet?²⁵

²⁴ <https://www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/vekovo-prokletstvo-brankovog-mosta>

²⁵ <https://www.opanak.rs/koju-tajnu-krije-noseci-stub-brankovog-mosta-nesrecna-sudbina-ili-prokletstvo/>

Branko köprüsünün lanetli sütunu: onyıllara dayanan Belgrad sırrı, bu intihar için bir yer!²⁶

Çukur çeşmede meydana gelen olayın bir Sırp diplomatın uydurması olarak ortaya çıkmıştır. Bu haber da bir Sırp gazetesinde “Haziran 1862’de Çukur çeşmesinde tarihsel olaydaki gerçek: Save Petkoviç çocuğun ölümü Sırp diplomatın uydurması” başlığı altında yayınlanmıştır²⁷.

Ahmed Ağa Camii

Bu camii ilk olarak Ahmed Ağa Malkoçlu mescidi sonraki dönemlerde ise Ahmed Ağa ve Gazi Ahmed Ağa Camii olarak anılmaktadır. Avusturya’nın Belgrad’ı almasıyla 1717-1739 camide komedi gösterileri düzenlenmiştir. 1739 -1740 yılında camii reis effendi Tavukçu Hacı Mustafa tarafından yenilenmiş ve o zamandan sonra Reis effendi camii olarak isimlendirilmiştir. Bir sayımda Kaya Yardan Camii olarak da anılmaktadır. 1878 yılında yıkılan camii yerine o yerde önceden kilise bulunduğu bahanesiyle yine bir kilise inşa edilmiştir²⁸.

Ferhad Paşa Camii

Belgrad merkezli Semendire sancağı veziri olan Ferhad Paşa 1523-1524 yıllarında mescid olarak inşa etmiş, 1560 yılında da cami haline getirilerek 1717 yılına kadar hizmet vermiştir. Camii 1717-1739 yılları arasında yıkıldığı söylenmektedir²⁹.

Fakir Hacı Ali Camii

Hacı Ali tarafından 165-1652 yılları arasında yapılmıştır. 1717-1739 yıllarında depo olarak kullanılan cami 1739 yılından

²⁶ <https://www.kurir.rs/vesti/beograd/1872445/ukleti-stub-brankovog-mosta-tajna-beograda-stara-decenijama-ovo-je-mesto-zasamoubistvo>

²⁷ <http://srpskiglas.com.au/istina-o-istorijskom-dogadjaju-nacukur-cesmi-iz-juna-1862-godine-srpski-diplomata-izmislio-ubistvo-decaka-save-petkovica/?lang=lat>

²⁸ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Džamije iz prošlosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 42

²⁹ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Džamije iz prošlosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 43

sonra onarılmıştır.1836 yılında hasar gören cami 1863 yılında yıkılarak yalnız minaresi kalmıştır. Ondan sonra ki dönemde hem cami kalıntıları hem de minare yıkılmıştır. Fakirler mahalesinde bulunduğu için camii Fakir Camii olarak da adlandırılmıştır³⁰.

Sırbistan'da 1830 yılında başlayan Türk ve müslüman nüfusun bu topraklardan çıkarılması, 1862 yılında Çukur çeşmede meydana gelen olaylardan kaynaklanan ve uluslararası şartlar nedeniyle tam bağımsızlık ve Türklerle nihai hesaplaşma için şartlar yaratılmıştır. Sırbistan'ın Türk ve müslümanlardan tam etnik temizliği için zaman gelmiştir³¹.

Sırbistanda Müslüman – Hristiyan gerginliği artınca Kanlıca protokolü gereği Müslümanların Sırbistan'dan çekilme kararı alınmıştır. Belgrad, Fethülislam (Kladovo), Böğürdelen (Şabats), Semendire (Smederevo), Sokol ve Uziçe Müslümanları, Niş, Vidin, Şehirköy ve Bosna'ya göç etmiştir. 20 Eylül 1862 tarihinde Sırp basını "Sırbistan göçü sona doğru yaklaşıyor. Tüm işgalciler Bosna'ya aktarıldı" şeklinde yazmıştır³².

Birçok yabancı muhabirin "dünyadaki az sayıda insanın, Sırbistan'daki müslümanlar gibi trajik bir kaderi olduğunu yazdı. Onlar Hazarlar gibi, sanki hiç yokmuşlar gibi sahip oldukları her şeyle birlikte, tüm mirasları ile ortadan kaybolmuşlardı. İslâm'ı ve Türkleri anımsatan her şey imha edildi³³.

³⁰ Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dزامije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014. str. 44.

³¹ Suad Grabčanović, Etničko čişćenje knjazevine Srbije (IV dio) Preporod Bjelina, 23 Juni 2018

³² Ayşe Özkan, Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'dan Çekilişi (1862-1867), Akademik bakış, Cilt 5, sayı 9, 201. Sayfa 131.

³³ Safet Bandzovic, Progon muslimana Srbije 1830-1867 godine, Bosnjaci. Net, web magazine 12 November 2011.

Kendimize hatırlatalım. Proto Matiya Nenadović anılarında, Stratimiroviç'in " herkese, özellikle de bana (...) Türk Camilerini, Haremlerini, Türk mezarlarını önemsemekten korunmamızı ve tek bir sözle Türklerin kutsal saydıklarına biz de saygı gösterelim" tavsiye ettiğini hatırlatıyor.

Aynı yazıda yarım asır sonra, değerli bir Balkan araştırmacısı ve kanıtlanmış bir Sırp dostu olan Feliks Kanic (Felidz Kanitz), Sırp'ların intikam ateşiyle Türk dönemini hatırlattığı için çok sayıda eseri yerle bir ettiklerine üzüldüğünü ifade eder. Onlar ise bulundukları yerlerin yapımına engel değillerdi³⁴, diyor.

Nisan 1867: Türk'lerin Belgrad'dan kesin ayrılışı 19 Nisan 1867 tarihinde, kentin Türk valisi Ali Rıza Paşa, Kalemgdan'ın Aşağı Şehrinde kırmızı ipek yastık üzerinde, Belgrad şehri'nin anahtarlarını Sırp hükümdar Prens Mihail'e devretti. Teslimin ardından 21 top atışı yapıldı ve bir kaç yüzyıl sonra Sırp bayrağı gururla Kalemegdan'da dalgalandı. Birkaç hafta sonra 7 Mayıs'ta son Türk askerinin bulunduğu Deligrad botu Sava limanından kalktı³⁵.

25 Nisan'da ise Ali Rıza Paşa, Belgrad'dan ayrılmış ve bu olayı Belgrad gazeteleri "böylece Türkler ile yollarının ayrıldığı ve artık Sırbistan'da tek Türk bile kalmadığı" şeklinde yazmışlardır³⁶.

Sırp prensliğinde 1867 yılına kadar, Sırbistan'ın güney doğusundan ise 1882 yılının sonunda Müslüman nüfusu tamamen çekildi. Müslümanların buralardan gitmesi için çeşitli eylemler organize edilmiştir. Tahliyelerin gerçekleşmesi için

³⁴ Olga Zirojevic, Dzamija – trn u zlooku (Camii – kötü göze diken) Republika broj 157. 1-15 Februar 1997, Beograd.

³⁵ <https://www.011info.com/bilo-jednom-u-beogradu/april-1867-godine-konacni-odlazak-turaka-iz-beograda>

³⁶ Ayşe Özkan, Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'dan Çekilişi (1862-1867), Akademik bakış, Cilt 5, sayı 9, 201. Sayfa 135.

politik, psikolojik, ekonomik ve dini nedenlerle motive edilmiştir³⁷.

Müslümanlar, Sırbistan'dan çıkarıldıktan sonra Belgrad'da kalan son camilerin çürümeye terk edildiği ve aynı bölgedeki diğer halkların da kültürel izlerinin silinmeye çalışıldığını söyleyen ve 1868-1869 yılları arasında Sırbistan'da seyahat eden Rovinski, aynı zamanda Sırların "yabancı olan her şeye karşı tahammülsüz olduklarını" fark ettiğini de yazmıştır. Yine 1877-1878 yılında Belgrad ve Semendire'ye ikinci kez gelen Kanitz, Sırların camilerle birlikte bütün Türk mahallerini yıktığını görmüştür. Dr. Ejup Mušović, Sırbistan'da Müslüman olan her şeyin, Türklerin hâkimiyetini hatırlatan ne varsa hepsinin kovulduğunu ileri sürerken, Dr. Radoš Ljušić ise Müslümanların Sırbistan'ı kendi ülkeleri olarak kabul edememelerinin yanı sıra yaşadıkları ülkenin kanunlarına boyun eğmemeleri dolayısıyla kovulduklarını ileri sürmüştür. 19. yüzyıl boyunca planlanan Müslümanların göç ettirilmesine yönelik harekât, 1880 yılı itibariyle planlanan şekilde yani Müslümanların yok olmasıyla sonuçlanmıştır³⁸.

Türkler, Balkanlar'dan arkalarında derin acılar bırakarak çekilmek zorunda kaldılar, çekildikten sonra da maddî kültür varlıklarının hemen hemen tamamı yok edildi³⁹. "O zaman iki dünya Doğu Osmanlı ve Batı Avrupa arasında daha iyi bir anlayış olsaydı, iki inanç islam ve hristiyanlar arasında bir arada yaşama, hoşgörü ve karşılıklı tahammül olsaydı düşmanlık, karşılıklı imha etme, yıkım ve yağmalamak olmazdı.

³⁷ Safet Bandzovic, İseljavanje Muslimanskog stanovništva iz knezevine Srbije u Bosanski Vilajet 1862 – 1867. Naucno İstrazivacki Institut Sarajevo, 2001 broj 12. Str. 149 – 171.

³⁸ Ayşe Özkan, Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan'dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'dan Çekilişi (1862-1867), Akademik bakış, Cilt 5, sayı 9, 201. Sayfa 136.

³⁹ Hakan Yalab, Bir defterin peşinden Belgrad'a yolculuk ve bir şehrengiz denemesi, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/15 Summer 2016, p. 650.

Biz bugün Belgrad'da daha bir kaç dini yapı camiile hayran olurduk, yüksek minareler kasvetli bakışları parçalardı ve bizi hatırlatırdı ki bunları insan elleri, belki de bizim uzaktan akrabalarımızın elleri fırtınalı geçen bir dönemde inşa etmiştir.

Böylece Belgrad 125 yıl önce şerefsizce bir kader yaşamıştır, tıpkı önceki şehirler Budin, Gera (Cera), Peçuha(Peçuy), Osiyek (Ösek), Slavonska Pozega (Pojega), İlok (Uyluk), Knin gibi daha çok sayıda Orta Avrupa'da ki şehirlerde "medeni" Avrupa'nın etkisiyle 300 yıl önce küçük istisnalar dışında tüm müslüman eserleri yıkıldı"⁴⁰.

Belgrad'da Bugüne Kadar Korunan Osmanlı Eserleri:

Bayrakli Camii

Bayraklı Camii 1575 yılında Çohaci Ali tarafından yapılmıştır. 1717-1739 yılları arasında Avusturya hâkimiyeti döneminde katolik kilisesi olarak kullanılmıştır. 1741 yılında Hüseyin Bey tarafından onarılmış ve cami olarak kullanılmıştır. O dönemde Hüseyin Bey Camii olarak anılmıştır. 18. yüzyılın sonlarında da Bayrakli Camii olarak isimlendirilmiştir.

Damat Ali Paşa Türbesi:

Kalemegdan'ın iç kısmında Mora fatihi Defterdar Ali Paşa'nın Türbesi bulunmaktadır. 1716 yılında Petrovaradin muharebesinde Avusturya ordusuna karşı şehit düşüyor ve burada defnediliyor. Türbe 1784 yılında yapılmıştır. Birinci Sırp isyanında (1804) hasar gören Türbe 1818 – 1819 yılları arasında Maraşlı Ali Paşa tarafından onarılmıştır. Türbe'de Belgrad muhafızları Tepedelenli Selim Paşa (1847) ve Çeşmeli Hasan Paşa (1850) da defnedilmiştir. Birinci Dünya savaşında da hasar gören Türbe 1928 yılında onarılmıştır. Türbe kapısının üstünde şöyle yazılıdır: 1716 sene-i miladeyesinde Petervaradin muharebesinde şehiden vefat eden Mora 2. Fatihi Damad Ali Paşa'nın ve Türbesinde medfun Tepedelenli Selim ve Hasan Paşaların ruhuna fatiha 1938.

⁴⁰ <https://www.rijaset.rs/index.php/islam/islamske-teme/309-sudbina-beogradskih-dzamiya>

Şeyh Mustafa Türbesi:

Hacı Şeyh Muhammed tekkesinin yanında bulunan Türbede Şeyh Mustafa Bagdadi defnedilmiştir. Türbe 1783 yılında yapılmıştır. Tekke 1892 yılında yıkılmıştır. Bazı yerlerde tekkenin Kadiri bazı yerlerde ise Sadi tarikatına ait olduğu yazılıdır.

Sokollu Mehmed Paşa Çeşmesi:

1576 yılında yapılan çeşme Kalemegdan'ın Defterdar kapısının (1693-1696) yan tarafında bulunmaktadır. Çeşme son olarak 2017 yılında TİKA tarafından onarılmıştır.

Türk Hamamı:

Türk Hamamı 18. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş. 1944 yılında hasar görmüş ve 1962 yılında onarılmıştır. Binada astronomi merkezi bulunmaktadır.

Sonuç

Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan bugünkü Sırbistan sınırları içinde çok sayıda cami, medrese, tekke, türbe, konak, kervansaray, han, hamam, saat kule, çeşme, imarethane gibi çok sayıda eser inşa edilmiştir. Başta Belgrad olmak üzere Sırbistan'ın diğer şehirlerinde de bu eserlerin çoğu farklı dönemlerde ve özellikle 1867 yılından sonra Türklerin ve diğer müslümanların bu topraklardan sürgün edilmesiyle yıkılmıştır.

Türkler, Balkanlar'dan arkalarında derin acılar bırakarak çekilmek zorunda kaldılar, çekildikten sonra da maddî kültür varlıklarının hemen hemen tamamı yok edildi O zaman iki dünya Doğu Osmanlı ve Batı Avrupa arasında daha iyi bir anlayış olsaydı, iki inanç İslâm ve Hristiyanlar arasında bir arada yaşama, hoşgörü ve karşılıklı tahammül olsaydı düşmanlık, karşılıklı imha etme, yıkım ve yağmalamak olmazdı.

Kaynaklar

Safet Bandzovic, İseljavanje Muslimanskog stanovnistva iz knezevine Srbije u Bosanski Vilajet 1862 – 1867. Naucno İstrazivacki Institut Sarajevo, 2001 broj 12. Str. 149 – 171.

Zivota Djordjevic, Cukur cesma 1862, Beograd 1983.

Gordana Milosevic, Feliks Kanic, crtac arhitekture Beograda i okoline, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Beograd u delima Evropskih Putopisaca, Beograd 2003. Str. 247-262.

Divna Dzuric – Zamolo, Beograd kao orijentalna varos pod Turcima 1521 – 1867 Beograd 1977.

Divna Dzuric – Zamolo, Dzamije u uzoj Srbiji iz XIV – XIX veka: Gradska kultura na Balkanu (XV – XIX vek), Beograd 1984, str. 331- 375.

<https://focanskidani.wordpress.com/2017/11/05/dr-divna-duric-zamolo-dzamije-u-uzoj-srbiji-iz-xiv-xix-vijeka/>

Svetlana Strugarevic, (Master rad) Dzamije iz proslosti Beograda, Filoloski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd 2014.

Abdullah Talunciç, Turbe dzamija u Beogradu, Most – casopis za obrazovanje, nauku i kulturu, Mostar- Bosna i Hercegovine, broj 192, novembar 2005

Nikola Trajkovic, Spomenar o starom Beogradu, Beograd 1984.

Nikola Trajkovic, Tri vidjenja svete Petke, Beograd 1939.

Seyit Ali Kahraman, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt 05 (1-2) kitap, İstanbul 2017.

Hakan Yalap, Bir defterin peşinden Belgrad’a yolculuk ve bir şehrengiz denemesi, Turkish Studies İnternational Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 11/15 Summer 2016,p.633-676

Srpska Akademija nauka i umetnosti, Balkanoloski Institut, Beograd u delima Evropskih putopisaca, Beograd 2003.

Hikmet Karçiç, Poslednji muslimani u Beogradu 1867, Takvim, Sarajevo 2018, str. 161 – 170.

Kosta N. Hristic, Zapisi starog Beogradzanina, Beograd 1983.

Ayşe Özkan, Kanlıca Konferansı Sonrasında Müslümanların Sırbistan’dan Çıkarılmaları ve Osmanlı Devleti’nin Sırbistan’dan Çekilişi (1862-1867), Akademik bakış, Cilt 5, sayı 9, 2011. Sayfa 123 -138.